V. Korn

Problemen der Makassaars-Boeginese samenleving

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 108 (1952), no: 1, Leiden, 17-35

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

PROBLEMEN DER MAKASSAARS-BOEGINESE SAMENLEVING.

I.

Voor de kleine groep van adatrechtbeoefenaars is het altijd een hartewens geweest voor iedere Indonesische rechtskring te kunnen beschikken over een afgeronde beschrijving van het betreffende kringrecht. Voor het grootste part van Zuid-Celebes noemde Van Vollenhoven in 1914 de gegevens bitter schaars, precies een kwart eeuw later oordeelde Ter Haar dat aan een samenvattend werk over het Makassaars-Boeginese adatrecht dringende behoefte bestaat¹⁾. Drie-maal stelde de regering overzee een adatjurist ter beschikking voor bestudering en teboekstelling van dat recht. Twee hunner, Mallinckrodt en Van Royen werden, toen ze met hun arbeid nauwelijks begonnen waren, door de dood weggerukt. Dank zij Ter Haar ging in 1937 mr H. Th. Chabot met een opdracht van gelijke strekking, die hij onder leiding van de toenmalige landraadvoorzitter, Mr C. Tj. Bertling, zou hebben te volbrengen, naar Makassar. Helaas kon ook deze keer de opdracht niet tot een goed einde worden gebracht. Tijdens de grote wereldbrand ging het verzamelde materiaal behoudens een paar hoofdstukken die toevallig onder berusting waren van Mr raden Soepomo, verloren. „Toen na de oorlog, in 1948, overlegd werd hoe de latente kennis dezer cultuur het best productief gemaakt kon worden, werd besloten tot een structuurbeschrijving. Daartoe werd in de maanden Juni en Juli zowel van 1948 als van 1949 een onderzoek van ruim 6 weken in het reeds van voor de oorlog bekende terrein gedaan”. Zo heet het in Mr Chabot's proefschrift „Verwantschap, stand en sexe in Zuid-Celebes” (1950)²⁾. Om welke reden de aanvankelijke opzet werd prijsgegeven is verder niet toegelicht. Persoonlijk betreur ik die koerswijziging. Voor een rechtskring waarin voor de oorlog 14 landraden en 44 inheemse rechtbanken (hadats) adatrecht hadden toe te

¹⁾ Van Vollenhoven Adatrecht I, blz. 372; Ter Haar, Beginselen en stelsel, blz. 247.

²⁾ Chabot blz. 3.

passen, zou naar mijn mening een adatrechtbeschrijving de meest geschikte vorm geweest zijn, waarin de latente kennis van de Makassaars-Boeginese samenleving productief gemaakt kon worden.

Dit neemt niet weg, dat wij de schrijver buitengewoon dankbaar moeten zijn voor hetgeen hij ons geboden heeft. En onze waardering neemt toe wanneer wij bedenken onder welke moeilijke omstandigheden en in wat voor roerige tijd de schrijver de energie heeft weten op te brengen voor het samenstellen van zijn boek, al laat hij ons van deze moeilijkheden zelf niets merken. Ondanks het feit, dat de verstrekte opdracht in 1948 een andere inhoud kreeg — niettemin enige sterk adatrechtelijk getinte paragrafen in het boek opgenomen werden ³⁾, — is de schrijver er in geslaagd een goed afgeronde structuuranalyse te componeren, geheel gebaseerd op waarneming van gedragingen en levenshouding der plattelandsbevolking. Na een inleiding, waarin verantwoording wordt afgelegd van de toegepaste werkwijze, volgen dan drie hoofdstukken: „Verwantschap”, „stand” en „sexe” als in de boektitel vermeld.

Het hoofdstuk over „Verwantschap”, — waarin allereerst de Makassarse verwantengroep wordt omschreven als een bilaterale endogame verwantengroep, waarvan de leden op bestemde tijden en plaatsen hun voorouders vereren en tevens als een op hetzelfde terrein tezamen wonende groep, waarvan de leden de grond bewerken ⁴⁾ —, dit hoofdstuk nu is rijk aan demographisch materiaal. Daardoor krijgt men een nauwkeurig begrip van enige merkwaardigheden dezer samenleving, die reeds vroeger, doch in vage omschrijving, door ethnologen gerapporteerd waren. Men wist: de Makassar is evenals de Minangkabauer buitengewoon mobiel, doch dat in één jaar 2/11 van de kampongbevolking van huis verwisselt, zal menigeen verbazen. Men wist: het vluchthuwelijk is door zijn gevolgen in Zuid-Celebes een ware plaag, niettemin staat er tegenover elk viertal feesthuwelijken nog steeds één vluchthuwelijk. En zo is er meer. Overigens beschrijft dit hoofdstuk de werking van de grote verwantengroep van het hoofd — waarnaast enige minder belangrijke bijwonersgroepen voorkomen — en de functies van het gezin met betrekking tot de grond in sacraal en profaan opzicht.

In het tweede hoofdstuk over „Stand” treft ons vooral het streven naar standsverhoging, waarbij het huwelijk als hefboom dient. Het

³⁾ Die over grootgrondbezit, het polygame huwelijk en het vluchthuwelijk.

⁴⁾ Chabot blz. 16.

derde hoofdstuk over „Sexe” is verdeeld in drie gedeelten: 1. over gedragingen der individuen van beiderlei kunne, hun persoonlijkheidsnormen en de individuele onder- en overwaardering der sexuele functie, 2. het huwelijksritueel (bevat zeer belangwekkende en nieuwe gegevens), het regelmatige en onregelmatige in het sexuele verkeer tijdens huwelijk en de selectie der huwelijkspartners naar verwantschap en stand, 3. de huwelijksdelicten en de mogelijke verzoening en doodverklaring.

Het werkje van Chabot is geschreven in een aangename stijl, al is de dialectiek mij hier en daar wat te Amerikaans. Voor mij persoonlijk had het boekje de aantrekkelijkheid te handelen over een rechtskring waarin ik 40 jaar geleden mijn eerste leerjaar als bestuursambtenaar doorbracht (in het Boeginese Parē Parē en Soppēng). De lezing boeide mij daarom zo uitermate, omdat mij door bijna iedere bladzijde duidelijk werd, wat een adatvast volk er in dit gewest leeft. Zeker, er is in levensstijl enige verandering te constateren, doch de levenstendenzen zijn nog geheel dezelfde. Hierom en mede omdat — naar ik meen — deze sociographie een unicum is in de litteratuur over Indonesië heb ik gemeend goed te doen de ondervolgende beschouwingen op schrift te brengen. De daarin voorkomende critiek gelieve de auteur op te vatten als een teken van mijn intense belangstelling voor zijn boek, dat ik als een wetenschappelijk evenement zie.

II.

Bij een werkwijze als door Chabot gevolgd — een registreren van behaviour and attitudes — zullen de zuiver beschrijvende delen het sprekendst zijn, de verklarende theoretiserende delen het meest aanvechtbaar. Bovendien schijnt deze werkwijze er toe te leiden, dat men de geschiedenis en de reeds door andere ethnologen verzamelde gegevens liefst ter zijde laat, ten einde zo onbevangen mogelijk te staan tegenover de waarnemingen van het ogenblik. Bij de lezer, die van verleden en litteratuur wel enigszins op de hoogte is, rijzen dan vragen, waarop het antwoord in de sociographie niet te vinden is. Om dit te verduidelijken het volgende. Chabot werkte in het dorp Bontoramba van de adatgemeenschap Borongloë, onderdeel van het rijk Goa. Nu is aan het rijk Goa een drietal geschriften gewijd — Eerdmans, van Marle en Friedericy —, over de geschiedenis van de adatgemeenschap Borongloë zijn we vrij goed ingelicht door laatstgenoemde schrijver

in adatrechtbundel 31 en in zijn proefschrift en de naam Bontoramba komen we als dorp op de landkaart van het Makassarse gebied enige malen (tweemaal in Goa en eenmaal in Binamoe), en als met vorsten vermaagschapt adelsgeslacht in de geschiedenis van Goa herhaaldelijk tegen.⁵⁾ Maar van dit alles rept Chabot nauwelijks en toch zijn de historische gegevens wellicht van niet geringe betekenis. Borongloë heeft in de vorstentijd behoord tot de gemeenschap Saoemata, waarvan het nog voor Goa's val in 1905 werd afgescheiden⁶⁾. Tot de Batē salapang (de negen rijksvaandels of -raden) heeft het nooit behoord, terwijl naar aanleiding van de Karaeng Borong-beweging (1868) de galarang van Borongloë door de Goase vorst uit zijn ambt ontzet werd met de bepaling, dat zijn nakomelingen tot in het zevende geslacht geen ambten meer zouden mogen bekleden⁷⁾. Naar het mij wil voorkomen werpt deze gehele geschiedenis een verhelderend licht op de inhuldiging in 1938 van het nieuwe gemeenschapshoofd van Borongloë, dat in tegenstelling tot hetgeen bij de verheffing van zijn vader had plaats gevonden, op de investituursteen ging staan⁸⁾. Dat Borongloë daarbij weer over een ornamentsvlag beschikte doet de vraag rijzen waarvandaan dit ornament is gekomen, aangezien het oude ornamentsvaandel in 1905 aan het gouvernement werd uitgeleverd⁹⁾. Op een en ander kom ik later terug.

Dat de naam Bontoramba een historische is doet de vraag rijzen of de door Chabot ontdekte sterk geïntegreerde verwantengroep van de kapala van Bontoramba, die de kern der bevolking vormt¹⁰⁾ in die betrekkelijk jonge kampong (welke evenwel op de kaart van Van Marle van 1902 reeds voorkomt) niet een afsplitsing is van een oudere groep van ruimer omvang, zo ja, wat dan de betekenis van die grotere groep geweest is (clan?, stam?). Waar juist Chabot in tegenstelling tot Ter Haar aan de genealogische factor in de Makassarse rechtsgemeenschappen terecht een bijzondere betekenis hecht, is dit een vraag van groot belang (vgl. beneden blz. 26).

Het weinige verband met de litteratuur-gegevens doet zich bij herhaling gevoelen. Het Makassarse huwelijk zou overwegend matrilocaal zijn en Chabot zoekt daarvoor de verklaring in de stroeve houding

⁵⁾ Kooreman blz. 174 en Ligtvoet blz. 142—3, 149, 152—3, 159, 164, 173, 175, 181, 204 en 208.

⁶⁾ A. 31: 373.

⁷⁾ A. 31 blz. 423, Tideman, Batara Goeroe, blz. 372.

⁸⁾ Chabot blz. 100.

⁹⁾ Chabot blz. 16 en v..

¹⁰⁾ A. 31 blz. 424 en Chabot blz. 76.

tussen vader en zoon, waardoor de laatste moeilijk ongedwongen in gezelschap van de eerste verkeren kan ¹¹⁾). De meeste oudere schrijvers vertellen, dat het huwelijk slechts dan matrilokaal is, wanneer de vrouw eigen grond mee ten huwelijk brengt, tenzij de bestaansmiddelen en het beroep van de man desondanks tot een patrilokaal huwelijk noodzaken ¹²⁾). Nu heeft Chabot wel een opname van het grondbezit ondernomen, doch de aantallen der rechthebbenden op de grond daarbij niet gesplitst in mannen en vrouwen, zodat ook niet valt na te gaan of inderdaad het grondbezit in handen van vrouwen leidt tot matrilokaat. Dat de Makassarse en Boeginese vrouw vaak met de grond vereenzelvigd wordt blijkt overvloedig uit de litteratuur. Een jong meisje wordt vergeleken met een te ontginnen rijstveld ¹³⁾ en weigert ze een reeds eerder gehuwde man te trouwen, dan verklaart ze liever „een braakliggend stuk land, een ongeploegd zaaiveld te willen blijven” ¹⁴⁾). De jonge vrouwen oogsten in kleurige gazen baadjes de padi, het zijn de vrouwen die de offerschalen voor het oogstritueel gereedmaken en aan dragen en het zijn de jonge meisjes die op de zolder van het huis overnachten bij de daar bewaarde padi. Dit alles duidt n.m.m. uitsluitend op het ook elders bestaande begrip dat grond en gewas behoren tot het matrilineale aspect der Makassars-Boeginese samenleving en heeft met matrilokaat niets te maken. In zuiver patrilocale streken zoals de Bataklanden en Nias treft men immers soortgelijke opvattingen aan ¹⁵⁾). Op grond van het beperkte Bontorambase cijfermateriaal zou ik dan ook niet durven stellen, dat het Makassars-Boeginese huwelijk matrilokaal is en zowel in Chabot's boekje ¹⁶⁾ als in de jurisprudentie zijn bewijsplaatsen voor patrilocale huwelijken aan te wijzen ¹⁷⁾). Hetzelfde is het geval met de litteratuur. Eerdmans vertelt voor Goa dat het jonggehuwde paar na afwisselend drie nachten doorgebracht te hebben bij de ouders der vrouw en bij die van de man, uiteindelijk zijn intrek neemt bij de mans ouders of dat het een eigen huis betreft ¹⁸⁾). In de I La Galigo zien we de elders huwende prinszen hun

¹¹⁾ Chabot blz. 32—4 en 82.

¹²⁾ Bakkers Boni, blz. 145/6; Wilken I, blz. 365; Encyclopaedie² I, 329, 1e kol..

¹³⁾ Matthes Boeg. Chrestomatie blz. 171 en 232.

¹⁴⁾ Chabot 206.

¹⁵⁾ Vgl. in Bingkisan Budi blz. 170 v..

¹⁶⁾ Chabot blz. 52, 96, 169, 188, 204.

¹⁷⁾ Bijvoorbeeld Landraad Makassar 5 Nov. 1925, 16 October 1926 en 30 Januari 1929 (T. 131 blz. 150, 151 en 157); Bantaeng 3 Maart 1932 (T. 136 blz. 294); vooral Boeloekoemba 16 December 1938 (T. 150 blz. 315).

¹⁸⁾ Eerdmans Gowa blz. 39.

echtgenoten naar eigen land brengen, waar dan het huwelijksceremonieel herhaald wordt ¹⁹⁾. De slotsom, waartoe ik met Friedericy voorlopig kom is, dat het huwelijk in Zuid-Celebes „in beginsel patrilocaal is” ²⁰⁾. In bijzondere gevallen blijkt er matrilocaat te bestaan, ook in vorsten-families.

Het terzijde laten van de litteratuur wekt ook weleens het onbevredigend gevoel, dat vroegere verdienstelijke schrijvers te kort gedaan wordt. Zo beschrijft Chabot op uitnemende wijze het schuifspel ter gelegenheid van de huwelijksluiting, verwijst daarbij naar Matthes' Woordenboek, doch niet naar de uitvoerige gegevens in Matthes' Bijdrage tot de ethnologie van Zuid-Celebes ²¹⁾.

Een derde bezwaar dat ik tegen Chabot's werkwijze heb is, dat er een overmatige nadruk gelegd wordt op onmaatschappelijke gedragingen en toestanden. Deze aanmerking betreft vooral het gezinsleven en de sexuele verhoudingen. De verhouding tussen een vader en zijn opgroeiende zoons wordt kortweg stroef, genoemd, de jonge dochters behoren dociele teruggetrokken meisjes te zijn. Nu heb ik een beperkte ondervinding op dat gebied in Boeginese adellijke families. De verhouding tussen de jongeman La Soelolipoe, die mij les gaf in het Boeginees, en zijn ziekelijke vader, de pabitjara van Amparita, die hij later in dat ambt opvolgde, was hartelijk, de datoe van Soeppa', een echte brombeer, toonde zich altijd oprecht verheugd als zijn zoon La Makassaoe met vakantie uit Makassar thuis kwam. De pabitjara van Masêpê La Mammoe, die zich min of meer als mijn beschermheer had opgeworpen en die mij met de andere Sidênrengse hoofden boedjang omi had leren spelen, ging met zijn zoons, vooral met zijn opvolger Aroeng Wanio heel genoeglijk om. Ik verbleef korte tijd in de woning van de aroeng van Palanro, toen ik daar ter bestrijding van de cholera putten en huizen moest ontsmetten en het was bij deze aroeng een levendige roezemoezige beweging in huis. De blanke gast werd als boeman gebruikt om de ondeugende kinderen stil te krijgen.

Boeginese meisjes zijn in het geheel niet dociel, zij trekken zich niet, zoals bij de Makassarers wel het geval schijnt te zijn ²²⁾, terug als er gasten verschijnen. In de Boeginese landen waar tal van vorstinnen en vrouwelijke hoofden in het publieke leven optreden, zou dit trouwens bezwaarlijk gaan. Wanneer Indo Tangkoeng, de grootmoeder van mijn

¹⁹⁾ Bijvoorbeeld blz. 520 en 521.

²⁰⁾ Friedericy standen blz. 599 en Chabot blz. 81; vgl. A. 36 blz. 422.

²¹⁾ T.a.p. blz. 34 v. en Encyclopaedie² I, blz. 328 2e kol.

²²⁾ Chabot blz. 142.

jeugdige leermeester, 's avonds tijdens de les ons kwam opzoeken, dan gedroeg niet alleen deze levendige schrandere dame zich geheel ongedwongen, doch ook haar schare vrouwelijke volgelingen was vrijmoedig tot op het vrijpostige af. De meisjes haalden allerlei dingen uit de linnenkast en van de toilettafel en gaven daarbij te kennen wat ze daarvan zelf begeerden. Wel hebben de Boeginese vrouwen, die naar markt of akker gaan de gewoonte bij het passeren van een manspersoon het gelaat even met de schouderdoek te omhullen, maar de nodige coquetterie ontbreekt daarbij toch niet.

De verhouding tussen de jongens en hun moeders is een zeer innige. De Schr. verklaart dat een sexuele verhouding tussen een vrouw en haar zoon practisch niet, tussen een man en zijn dochter min of meer geregeld voorkomt²³⁾. De eerste soort verhouding is n.m.m. in het Boeginese denken eenvoudig uitgesloten. De moeder, die haar zoon het leven geschonken en hem gevoed heeft is a.h.w. zijn eerste bruid, hetgeen wil zeggen, dat van het innigste samenzijn nooit iets gedacht mag worden. Zeer schoon is dit tot uitdrukking gebracht in het bij Matthes in transcriptie en vertaling afgedrukte Makassarse gedicht pa' djapa daeng (liefelijk zwart is mijn daeng, de jonggeborene enz.). Hierin spreekt een moeder haar zoontje, dat ze op de arm draagt, bewonderend toe, hem eerst voorstellend als de geliefde van zijn uitverkorene in de toekomst, dan als haar eigen beminde in het heden. Het zijn bij de Boeginezen de moeders, die hun zoons inprenten welke eigenschappen een echte Boeginees dient te bezitten om tot aanzien te komen. Hij moet zijn succesvol in de liefde, overwinnend bij hanengevechten en dobbelen, kloekmoedig bij de hertenjacht enz. Sawerigading dient daarbij als ideaal en het zijn dan ook de adellijke vrouwen die de I La Galigo-litteratuur het beste kennen en in stand houden. Aan die litteratuur ontleen zij de namen voor hun kinderen en het is wel tekenend dat kort geleden te Makassar de Sawerigading-universiteit is gesticht.

In het sexuele leven neemt de dans een vooraanstaande plaats in. Behalve aan de masri-dans, een tijdelijke modedans van schandknaapjes²⁴⁾, schenkt schr. daaraan geen aandacht. Toch heeft ieder die in Zuid-Celebes geweest is, weleens de padjogë zien dansen. Dit zijn als priesteressen met een hoog diadeem en lange kralen snoeren, opgesierde danseressen, die in groepsverband vaak onder leiding van een

²³⁾ blz. 25 en 26.

²⁴⁾ blz. 156.

adellijk persoon, voor het publiek dansen. Daarbij noden ze mannen door het aanbieden van een sirihpruimpje, tot tegendans. Zij zijn geen gewone publieke vrouwen, zoals wel beweerd wordt, doch eerder priesteressen van het practische minnespel. Het aanbieden van de sirih is a.h.w. een uitnodigen tot liefdebetoon, hun erotische liedjes moeten de man daartoe verder opwekken, waarbij ze echter coquet zich telkens voor de minzieke tegendanser achter de waaier verschuilen. Het is uitsluitend bij deze liefdedans, dat zich het bekende dansdelict kan voordoen. Wanneer nml. iemand tussen de dansende man en vrouw doorloopt heeft de mannelijke tegendanser het recht die persoon met zijn kris overhoop te steken ²⁵⁾.

III.

Na deze algemene bezwaren bespreek ik thans enige problemen, die zich van oudsher ten aanzien van het Boeginese adatrecht hebben aangediend. In zijn aankondiging van Chabot's proefschrift wijst Bertling op de overal in Indonesië voorkomende prestigezucht, die blijkens dit boekje echter „wellicht nergens zo in de adat belichaamd is als in Z.-Sumatra en Z.-Celebes ²⁶⁾. Chabot heeft hierover treffende waarnemingen gedaan. Ik meen evenwel dat men nog verder kan gaan en mag zeggen, dat de samenleving der Makassar en Boeginezen niet anders is dan een prestigemaatschappij, net als die van Nias ²⁷⁾. D.w.z. dat het hooghouden van en stijgen in prestige de gehele dynamiek van het leven uitmaakt. In zo'n samenleving, die altijd een standenmaatschappij is, kan in theorie ieder vrij man door een reeks van ceremoniële plechtigheden het brengen tot gezagdrager over een bepaalde groep van de bevolking, die een zeker begrensde gebied bewoont. Voor hem die geboren is in de regerende adel is die reeks korter dan voor de gewone vrije. Eerstgenoemde is krachtens geboorte bereids met een groep en een gebied verbonden, voor hem is de enige promotie dus na een volwaardig huwelijk zijn verheffing, waarbij de traditionele vertegenwoordiger van de volksgroep hem in naam en in tegenwoordigheid van het volk inhuldigt en trouw zweert. De vrije moet daarentegen door opschuiving in stand en aanzien, door het opbouwen van een aanhang, door kostbare potlach-ceremoniën, waaronder die van het kopen van adellijk bloed kan behoren, van de hem omringende gezagdragers erken-

²⁵⁾ Matthes ada's blz. 145—6.

²⁶⁾ T.A.G. 1951, 68, blz. 319.

²⁷⁾ Hierover hoop ik later eens te schrijven.

ning van eigen gezag over een zelf gevormde aanhang op een eigen territoir verwerven. Zulk een prestigemaatschappij heeft dan ook als kenmerk: neiging tot versplintering, tot het vormen van kleine rijkjes. Immers, elke ana' wanoewa streeft naar erkenning als volwaardige gemeenschap. En extreem gesproken, kan men zeggen dat iedere wanoewa potentieel een rijkje in de dop is. Zuid-Celebes is daarvan een sprekend voorbeeld. De bezwaren, aan dit uiteenvallen in kleine eenheden verbonden, worden goeddeels opgevangen door het tegengestelde streven naar aaneensluiting in wanoewa-bonden en opperrijken.

Van genoemde reeks ceremoniële plechtigheden zijn voor de Makassaren en Boeginezen vooral een drietal te noemen: het huwelijk, het verwerven van een ornament en het bestijgen van de steen. Het verwerven van rijkdom en aanzien alsmede het opbouwen van een eigen bevolkingsgroep, bestaande uit bloed- en aanverwanten en uit volgelingen (minawang = volgen) is een langzaam voortschrijdend proces, het huwelijk met een iets hogere vrouw — vrucht van een omzichtige huwelijkspolitiek — doet het gehalte van het adelsbloed stijgen, het ornament integreert de groep, de steen stelt het rijkje, het grondgebied voor. Beschouwen we nu in dit verband de verheffing van het adat-gemeenschapshoofd van Borongloë, waarbij het nieuwe hoofd in tegenstelling tot zijn beide voorgangers op de investituursteen ging staan en bedenken we, dat het geslacht van dit hoofd voor enige generaties uit het gezag ontzét, de gemeenschap zelf in een buurgemeenschap opgenomen geweest was, terwijl het ornament in handen van het gouvernement gesteld werd (1905, boven blz. 20), dan heeft deze volmaakte verheffingsplechtigheid de betekenis van een volledige erkenning van het oude landschapje Borongloë. Het ornament is weer terug (of vernieuwd?), het gebied weer afgescheiden en de erkenning van het gezag daarover heeft plaats door bestijging van de steen. Het groepsornament wordt nu landschapsornament en krijgt betekenis voor alle bewoners. Van belang zou het zijn te weten of de nabuurhoofden aanwezig waren, want daarmee zouden ook zij het herstelde landschap als zodanig erkend hebben.

Chabot heeft de prestigesamenleving der Makassaren als het ware gereconstrueerd door een registratie van feitelijke gegevens zowel in de kampong Bontoramba als in het landschapje Borongloë. Echter wil het mij voorkomen, dat de Schr. op twee punten zich vergist. Het eerste betreft de vraag of in de litteratuur algemeen aangenomen werd, dat de rechtsgemeenschappen zuiver territoriaal zijn, een vraag die Schr. bevestigend beantwoordt. De Schr. maakt ons evenwel duidelijk, dat in

de rechtsgemeenschappen van Zuid-Celebes een gemeenschappelijke vooroudervererende verwantengroep van kampong- en ornamentshoofd nog een factor van betekenis is. Kooreman heeft dit blijkbaar niet gezien, ofschoon ook hij van een voormalig leven in stammen rept²⁸⁾. Ter Haar heeft aan de genealogische groep wel gedacht, zoals kan blijken uit zijn opmerking, dat in de Mandarstaatjes de clangedeelten als groepen van betekenis beschreven worden²⁹⁾. Doch het is wel merkwaardig, dat reeds kort na het verschijnen van Kooremans baanbrekend artikel van 1883 er twijfel gerezen is aan de juistheid van zijn stelling, dat de tegenwoordige ornamentschappen zuiver territoriale gemeenschappen zouden zijn. Niemand minder dan Wilken wees reeds op dit samenvallen van voorouder- en ornamentenverering in zijn verhandeling over het Animisme (1884)³⁰⁾, hetzelfde deed Engelhard in zijn „Mededelingen over het eiland Saleijer” (1884)³¹⁾. Later betoogde Couvreur dit andermaal in zijn Bima-opstel (1917) en ging daarbij zelfs zover de karaeng of aroeng een stamhoofd te noemen waartegen Van Vollenhoven bezwaren maakte³²⁾. Niettemin meent Van Konijnenberg in 1927 weer te mogen spreken van de acht oude stammen, die Sidē-rēng bevolkten. De matowa's noemt hij stamhoofden; zij werden in de vorstenorganisatie aroeng geheten³³⁾. Deze gegevens lijken mij voldoende om de juistheid van Chabot's stelling, dat uit de aanwezige literatuur alleen de slotsom was te trekken, dat de genealogische factor voor de dorps- en streekgemeenschappen van Zuid-Celebes „geen betekenis heeft”, te logenstraffen³⁴⁾.

De tweede misvatting betreft juist het gemeenschapsterritoir. Het is voor vele adatrechtbeoefenaars een onopgelost raadsel hoe de overgang van genealogische saamhorigheid tot territoriale bijeenwoning zich heeft toegedragen. Velen nemen ter verklaring van die overgang hun toevlucht tot historio-phantasie met als uitgangspunt een nomaden- of hordeleven. Voor Celebes noem ik slechts Kooreman en Spoor³⁵⁾. Van Vollenhoven kon zich die toedracht moeilijk anders denken dan „sprongsgewijze”³⁶⁾, Ter Haar verklaart nuchter, dat het ontstaan der

28) Kooreman blz. 177 en 349 en v..

29) Ter Haar blz. 41.

30) Wilken III, blz. 140 nt 357.

31) blz. 397.

32) T.B.B. 52, 1917, blz. 1—18 en Van Vollenhoven Adatrecht I, blz. 762—3.

33) T.B.G. 67, 1927, blz. 350 en legenda.

34) Chabot blz. 17.

35) Kooreman blz. 349 v.; Spoor K. T. 17, 1928, blz. 165 v..

36) Van Vollenhoven Adatrecht, II, blz. 773 en 776.

territoriale gemeenschappen o.a. in Zuid-Celebes onbekend is³⁷⁾. Chabot meent dat vóór de vestiging van het Nederlands gezag er geen vaste grenzen bestonden en het territoir doorliep tot waar de macht van de verwantengroep reikte. „Deze toestand duurde tot 1905” (jaar van onderwerping van heel Zuid-Celebes aan het gouvernementsgezag). „Toen pas zijn van rijken, adatgemeenschappen en kampongs de grenzen vastgesteld, waaraan men verder zoveel mogelijk vast heeft gehouden”³⁸⁾.

Nu is de zaak geheel anders geweest. De Boeginezen hebben juist aan het bezit van een zo zorgvuldig mogelijk begreind gebied van ouds grote betekenis gehecht en het is de vraag of deze waardering niet tegelijk en samen met het groepsleven is ontstaan. Het gebied kon zeer grillig gevormd zijn, enclaves kennen in nabuurgemeenschappen, doch de grenzen waren bekend.

Een klein veertigtal jaren her ben ik, vóórdat er enige grensaanwijzing van overheidswege had plaats gevonden, in de Adja Tapparangbond belast geweest met het opnemen van de grenzen der landschapjes, hetgeen heel voorspoedig verliep aangezien de grenzen er algemeen bekend waren. In het eeuwenoude I La Galigo-gedicht kan men lezen hoe voor het uit de hemel neer te laten rijkje Malimonggeng eerst op aarde de grenzen worden uitgezet³⁹⁾. Bij grensgeschillen worden als bewijsstukken voorouderlijke lontars geproduceerd waarin vaak zorgvuldige grensbeschrijvingen voorkomen. Voorbeelden hiervan bieden de overleveringen van Boronglœ en van Tjamba⁴⁰⁾. Het zou trouwens te verwonderen zijn wanneer een zakelijk volk als dat der Makassaren en Boeginezen, dat op runderhuid of perkament nagetekende zeekaarten van nauwkeurige geographische aantekeningen voorzag⁴¹⁾, voor landafbakening geen aandacht zou gehad hebben.

Had een genealogische groep met een ornament zich dusdanig geconsolideerd, dat zij en haar hoofd een eigen gebied verlangden, dan werd deze wens op ceremoniële wijze ter kennis gebracht van de vorst en de bestaande gemeenschapshoofden, die uitgenodigd werden de inhuldiging, d.i. de bestijging van de investituursteen mee te maken en de nieuwe regeerder, vaak ten koste van hun eigen grondgebied, zijn

³⁷⁾ Ter Haar, blz. 39.

³⁸⁾ Chabot blz. 19 en v. en 129.

³⁹⁾ Kern blz. 345 en 888.

⁴⁰⁾ A. 31 blz. 423—4 en 289.

⁴¹⁾ T.A.G. 2e serie, 52 (1935) blz. 687—714; De op blz. 701 voorkomende noot doet zien, dat in 1824 een Boeginees een eervolle vermelding deelachtig werd, wegens het vervaardigen van een figuratieve landkaart.

beschikkingsareaal aan te wijzen. De steen was de belichaming van dat areaal, zoals ook voldoende blijkt uit het door Chabot zelf meegedeelde verhaal van de „Heer van het Land” ⁴²⁾. Kwamen kleinere landschapjes tot een confederatie dan moest voor die federatie evenzeer een investituursteen in gebruik genomen worden, kwam men tot een verdrag tussen gelijkwaardige rijkjes, dan had men op de bondsplek evenveel stenen nodig als er verbondsluitende rijkjes waren. Van het eerste is een sprekend voorbeeld Wadjo’, de aristocratische republiek der veertig vorstjes. Een rijksornament was er niet, doch de ornamenten der drie limpo’s vulden die leemte aan. Wel echter was er de investituursteen, aanvankelijk ten tijde van de erfelijke president, Aroeng Mataëso (de zonnekoning) die te Madjaoellang in Midden-Wadjo’, later — onder de verkozen Aroe Matowa — de verbondsteen te Padëppa.

Van het tweede is een bekend voorbeeld het verdrag der drie grote vorsten Bonë, Wadjo’ en Soppëng, de Tëlloempottojoe te Timoeroeng. Eerst gaat men over tot een gelijkmatige verdeling van de rijken, omdat Soppëng zich te klein acht als gelijkwaardige met het grotere Bonë en Wadjo’ een verbond te sluiten. Soppëng wordt dan vergroot met enige landschapjes, die beide andere vorsten afstaan. Daarna planten de onderdanen der drie vorsten drie stenen, waartegen de vorsten dan eieren stuk gooien, onder zelfvervloeking belovende nooit naar gebieds-uitbreiding te zullen streven ten koste van elkanders territoir ⁴³⁾.

Slechts één opperrijk heeft geen investituursteen nl. Bonë. De verheffing tot Aroemponë geschiedt op een brede ophoging van zand, speciaal voor dat doel aangebracht. Ook deze zandmassa stelt het rijk voor. Immers, dit bergje heet tana ritappa d.i. „gevormd land”. We mogen aannemen, dat bij elke koningsverheffing het land als het ware opnieuw werd gevormd en het lijkt mij niet te gewaagd deze wijze van inhuldiging, niet op een investituursteen doch op een verhoging van zand, in verband te brengen met de naam van dit rijk: Bonë betekent nl. „zand” ^{43a)}. Dr. Cense deelde mij mede, dat de zandmassa na de inhuldiging van de vorst door de tienduizenden onderdanen wordt bestormd om een beetje van het zand machtig te worden, zodat spoedig de gehele heuvel verdwenen is.

Tot staving van de grote betekenis die de Boeginezen hechten aan de instandhouding van de landsgrenzen wijs ik ten slotte nog op het

⁴²⁾ Chabot blz. 47.

⁴³⁾ Deze drie stenen worden ook wel de treftsteenen van de kookpoot geheten.

^{43a)} Vgl. A. 31 blz. 202; Ook in het Makassaars dialect van Saleier betekent Bonë zand (Med. Dr. Cense).

voorschrift uit de Bonēse Latowa, dat de rijksgroten verbiedt over grenszaken te beraadslagen buiten voorkennis van de Aroemponē.

Een belangwekkend probleem, dat ik alleen wil aanstippen, is de vraag wat toch eigenlijk het uiteindelijke doel is van het prestigestreven in de standenmaatschappij. Gaat het daarbij uitsluitend om werelds aanzien? Evenals in soortgelijke samenlevingen elders moet dat doel gelegen hebben in een hunkering naar het volmaakte sterven. Alleen voor de regerende adel was na dode de zaligheid van opname in het verblijf der goden en vergoddelijkte voorouders weggelegd. Zoals uit de oude kronieken en de vele verbrandingsplaatsen, die men nog weet aan te wijzen, blijkt, bestond in de voorislamietische tijd de lijkbezorging uit een verbrandingsplechtigheid (men denke aan de bekende in de tweede helft van de zestiende eeuw opgetreden Bonēse vorst Bongkangngē, geheten Matinroē ri goetjina d.i. hij die in zijn urn rust)⁴⁴). De Islām, die andere begrippen bracht over het hiernamaals en het Westers gezag, dat de regeringen der gemeenschappen fixeerte, hebben wel belemmerend gewerkt op de ontplooiing van de prestige-activiteit, doch verdwenen is deze geenszins. Voor Wadjo' schijnt Friedericy aan te nemen, dat daar zulk streven niet meer bestaat⁴⁵). Uit Chabot's boekje blijkt evenwel dat Zuid-Celebes helaas nog een zeer levendige prestigemaatschappij is, al heeft men zijn strevingen thans binnen de grenzen der gefixeerde staatsrechtelijke orde uit te leven. „Helaas”, zeg ik, want de zeer veel aandacht, inspanning en geld vorderende verlangens naar hoger status vormen met de begeleidende huwelijksintrigues en onderlinge veten een belemmering voor de groei van een meer rationele moderne samenleving. Vooral op hogere idealen gerichte opvoeding zal hierin verandering ten goede kunnen brengen.

Iets uitvoeriger wil ik ten slotte stilstaan bij het probleem van het verwantschapsstelsel, meer in het bijzonder in verband met de regel der kinderverdeling. Chabot behandelt het verwantschapsstelsel in het eerste hoofdstuk tezamen met de staatsrechtelijke structuur. Begrijp ik zijn beschrijving van de verwantengroep, die hij in de kampong Bontoromba construeert, en zijn opgave van de verwantschapstermen goed, dan neemt hij aan dat op Zuid-Celebes het parenteel verwantschapsstelsel voorkomt. Doch de Schr. is over het stelsel zelf nogal kort en zegt bijvoorbeeld over erfrecht en adoptie niets.

Twee schrijvers hebben gepoogd aan de hand van mythologisch

⁴⁴) Bakkers Boni blz. 159.

⁴⁵) Friedericy standen blz. 465.

materiaal licht te werpen op de sociale structuur in de archaïsche tijd. Friedericy ging in zijn proefschrift uit van de I La Galigo-litteratuur, Bertling in zijn hypothese, van de legende van Wadjo' ⁴⁶⁾. Op beider uitkomsten ga ik niet in. Nu door de uitgave van R. A. Kern's I La Galigo-catalogus, een boekwerk van 1088 bladzijden ⁴⁷⁾, de Boeginese mythologie zoveel beter bekend geworden is, lijkt mij een nieuwe poging de sociale structuur van Zuid-Celebes in vóór-historische tijd te reconstrueren een aantrekkelijke opgave voor vakethnologen. Ik wil hier er slechts op wijzen, dat zowel Bertling als Chabot de mening van Friedericy, dat er een tijd moet hebben bestaan, „waarin de afstamming unilateraal was en in het bijzonder moederzijdig” ⁴⁸⁾, bestrijden. Vooral aan Friedericy's beroep op de regel van de kinderverdeling, volgens welke de oneven kinderen uit een huwelijk aan de moeder, de even aan de vader toevallen, wordt geen geloof gehecht. Beiden zijn geneigd de werking van deze oude regel te beperken tot huwelijken met slaven „waarbij de meester bij wijze van deelwinning — zou men kunnen zeggen — nieuwe slaafjes verwierf” ⁴⁹⁾. Beiden zijn de verdelingsregel in de praktijk niet meer tegengekomen, hoewel Chabot er in een vijftal streken navraag naar deed. Dit laatste zegt me weinig, waar Chabot zelf verklaart, dat over toescheidingen vóór en boedelverdelingen ná dode weinig opgetekend kon worden ⁵⁰⁾. Ofschoon ik niet de gehele litteratuur verwerkt heb, kwam ik in 36 boeken en artikelen de verdelingsregel tegen. Van ettelijke stond daarbij vast, dat ze met slavernij niet van doen hadden. De eerste hiervan dateert van 1671: De rijksbestuurder van Gowa, Karaeng Karoenroeng bepaalt, dat afgeschaft wordt de regel dat de mannen geen aandeel in de kinderen krijgen ⁵¹⁾. Hierop baseert Friedericy zijn stelling betreffende een voormalig moederzijdig afstammingsprincipe. Chabot verklaart van Prof. Cense vernomen te hebben, dat deze bepaling slechts op slaven sloeg. Echter heeft Dr. Cense alleen gesteld, dat hij zulke regels in de Makassarse handschriften slechts voor slaven heeft aangetroffen en dus geneigd is

⁴⁶⁾ B.K.I. 98, 1939 blz. 489 v. Waarom Bertling daarbij de voorkeur geeft aan Brandstetter's lezing der legende (in het Duits) uit 1896 boven die van Matthes uit 1869 begrijp ik niet.

⁴⁷⁾ Uitgave van Legatum Warnerianum, Leiden 1939.

⁴⁸⁾ T.a.p. blz. 598.

⁴⁹⁾ Bertling t.a.p. blz. 489 en Chabot blz. 81—2.

⁵⁰⁾ T.B.G. 80, 1940 blz. 331/2.

⁵¹⁾ Ligvoet dagboek blz. 134. In verband met hetgeen in andere Makassarse teksten op dit punt voorkomt, vermoedt Dr Cense, dat Kr. Karoenroeng in 1671 de regel, dat vaders een aandeel in de kinderen krijgen, juist afschafte.